

Nada Grujić

Studio u dubrovačkim kućama prve polovice 15. stoljeća

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 26. 10. 2012. – Prihvaćen 5. 11. 2012.

UDK: 728.034(497.5 Dubrovnik)

Sažetak

Drvodjeljski radovi ugovoreni između 1425. i 1435. godine otkrivaju mnoge podatke o unutarnjem prostoru i uređenju dubrovačkih kuća. Izradom fiksnog namještaja određuje se i namjena pojedinih prostorija, među kojima se pojavljuje i studio. Ta riječ može značiti i zasebnu sobu ali i komad pokućstva sastavljen od pisaćeg stola, sjedala i policama za knjige. Po mjestu na kojem se unutar dubrovačkih kuća studio nalazi

– na prvom ili na nekom od viših katova, uočena je podudarnost s opisom kuće »savršenog trgovca« Benedikta Kotrulja iz 1458. godine. On i nazivljem razlikuje »zajedničku pisarnicu« (scriptore ili scrittoio comune) »pogodnu za poslove«, koja je na prvom katu, od »male pisarnice« (scriptoreto separato ili studiolo a parte), koja je »u spavaćoj sobi ili blizu nje«, a služi onome »koji uživa u knjizi«.

Ključne riječi: *stambena arhitektura, renesansa, Dubrovnik, studio*

U više arhivskih dokumenata koji se odnose na opremanje dubrovačkih kuća prve polovice 15. stoljeća navodi se riječ *studio*. Iz konteksta se ne može uvijek zaključiti je li posrijedi prostorija ili dio pokućstva. Nije to sasvim jasno ni u onodobnim talijanskim izvorima: riječi *studio*, odnosno *scrittoio* označuju, naime, i cijelu sobu ali i komad masivnog pokućstva sastavljenog od stola, sjedala, ponekad i škrinje za knjige, koji su okruženi policama za knjige, svitke i različite predmete. Riječ *studio* (*studiolo*) mijenjala je značenje i tijekom vremena pa je u početku označavala mali ormarić za dragocjenosti, no ubrzo će se tako nazvati i prostorija u kojoj su se uz knjige čuvale zbirke rariteta, satni mehanizmi, muzički instrumenti, nakit itd. Značenje riječi variralo je ovisno i o gradu: u Firenci prostorija se naziva *scrittoio*, a pisaći stol u njoj *studiolo*; istodobno, u Veneciji *studiolo* je soba, a pisaći stol *scrittore*.¹ U tom će smislu biti važno i kako te nazive rabi Dubrovčanin Benedikt Kotrulj.

Knjiga o umijeću trgovanja (*Libro del arte della mercatura*) Benedikta Kotrulja² neosporan je doprinos privrednim znanostima – nauci o trgovini posebno,³ no istaknuto mjesto pripada joj i među traktatima o arhitekturi napisanim u 15. stoljeću. Kotrulj je, naime, prvi opisao stambeni prostor jedne specifične vrste poslovnih ljudi – trgovaca. Premda se začetnikom sociološke stratifikacije u teoriji arhitekture smatra najveći talijanski teoretičar arhitekture 15. stoljeća Leon Battista Alberti,⁴ njegov trgovac ima

kuću s dućanom i sva je pozornost tog autora usmjerena na položaj dućana u gradu.⁵ Kotruljev trgovac dućan zamjenjuje spremištem za robu i »pisarnicom«; stečeni imetak čini vidljivim u kući, oponašajući ustaljeni tip suvremenih plemićkih kuća. Kotruljev »raspored« prostorija usporediv je s onim što ga Alberti predlaže na »višoj razini«, a već je 1427. godine, pišući o porodici, preporučio da muževi ženama zabrane pristup u *studio*.⁶

S obzirom na podudarnosti Kotruljevih i Albertievih pogleda na različitim područjima, valja podsjetiti da je Albertiev traktat *De Re Aedificatoria* pisan od 1442. do 1452. godine,⁷ ali da je i prije 1485. godine, kada je tiskan, bio u humanističkim krugovima poznat te imao velik utjecaj i na arhitekta i na naručioce. S ranijim Albertievim djelima Kotrulj se mogao upoznati već i za svog školovanja u Italiji. Od 1451. godine živio je u Napulju, pa je za pretpostaviti da se ondje kao povjerenik i poslanik kralja Alfonsa V. Aragonskog kretao u dvorskim krugovima.⁸ Alfonsov lektor i tajnik od 1436. do 1447. bio je glasoviti humanist Lorenzo Valla, a sam je Alfonso uoči obnove Castelnuova proučavao Vitruvija. Napuljski dvor jedno je od najsjačajnijih žarišta renesanse i mjesto susreta najpoznatijih humanista, a Kraljevska je biblioteka u vrijeme Alfonsova sina Ferrantea posjedovala i rukopis Filareteova traktata o arhitekturi. Kada je Kotrulj započeo pisati svoju *Knjigu o vještini trgovanja* nije poznato, no na kraju teksta kaže da ju je dovršio 1458. godine u kaštelu Serpico kamo se

sklonio od kuge koja je harala Napuljem. Djelo je, međutim, tiskano tek 1573. godine u Veneciji, pod izmijenjenim naslovom: *Della mercatura e del mercante perfetto* (*O trgovini i savršenom trgovcu*), po kojem je nastao u nas i prvi prijevod Žarka Muljačića. Da je Kotruljevo djelo bilo otprije poznato ne samo u Dubrovniku nego i u Italiji svjedoče rukopisi. Dva su pronađena u Firenci: rukopis S (Biblioteca Nazionale Centrale) nosi 1485. godinu i rukopis M (Biblioteca Marucelliana) koji je nepotpun. Posljednji rukopis, pronađen na Malti (rukopis R), izvorniku je svakako najbliži, a prepisao ga je 1475. dubrovački trgovac Marin Rafaelov.⁹

U nijednom se traktatu napisanom do kraja 15. stoljeća ne pridaje takva pozornost kući trgovca kakva se nalazi u Kotruljevu. Neke sličnosti s njegovim tekstom pokazuje tek Francesco di Giorgio Martini koji je svoj Traktat započeo pisati nakon 1482. a dovršio ga je 1492. godine.¹⁰ Kuće njegovih trgovaca, kao i Kotruljevih, trebaju imati sobe za trgovačke poslove, lijepe i prostrane, s ukrašenim klupama *da far conti*, jednu ili više prostorija za fontik ili magazin, kako bi robu u kući mogli spremati i ugovarati prodaju; te sobe trebaju biti udaljene od onih u kojima je obitelj. Sve se to, uz mnogo više pojedinosti, nalazilo već i u Kotruljevu tekstu, pa je neosporno upravo on prvi, 1453. godine, opisao kuću društvene kategorije trgovaca.

Dubrovački se trgovac 15. stoljeća razlikuje od srednjovjekovnog trgovca talijanskih gradova kojeg opisuje Armando Sapori,¹¹ i prerasta u lik renesansnog trgovca kakva je opisao Alberto Tenenti.¹² Potonji je u svojoj studiji o renesansnom trgovcu ustvrdio da su tip takvog čovjeka i njegova djelovanja najjasnije definirali Leon Battista Alberti i Benedikt Kotrulj.¹³ Trgovci renesanse razlikuju se i po znatnijem investiranju kapitala u nekretnine, u gradske kuće i u izvangradske rezidencije. Njima stječu ugled a pružaju im i zadovoljstva kakva su dotad uživali samo plemići. Česta putovanja, brojni susreti i poznanstva, razmjene mišljenja i stečena znanja formirali su ljude otvorenije i kritičnije, rafiniranije od većine njihovih sugrađana. Nije stoga neobično da u njihovim kućama *studio* zauzima važno mjesto. O liku dubrovačkog trgovca piše i Filip de Diversis u svom opisu Dubrovnika iz 1440. godine. U trećem dijelu (*O političkom uređenju Dubrovnika*), navodeći tri vrste trgovaca, kaže: »Najveći su oni koji posluju kupujući i prodajući zlato, srebro, olovo, vosak, žito, koralje, papar, tkanine te vuneni, svileni zlatom protkani i pamučni grimiz i sličnu robu velike vrijednosti. Sve to rade i vlastela koju nazivam najvećim trgovcima, iako neki žive samo od stalnih prihoda, no takvi su ipak rijetki. Briga i dužnost ovih plemića jest da, uz trgovanje, upravljaju gradom, jačaju ga i čuvaju (...) Neprekinutim bavljenjem trgovinom dubrovački građani, kako vlastela tako i pučani, na čudesan se način bogate. Rijetki se, naime, trgovci bogatiji od njih nahode u mnogim gradovima (...) Gotovo je nevjerovatno izobilje novca, bilo da bih želio opisati riznicu Republike, bilo velike imutke građana, vlastele i pučana.«¹⁴

I Benedikt Kotrulj, u prvom poglavlju Treće knjige svog traktata (*O trgovčevu zvanju i dostojanstvu*), ističe: »Korist,

probitak i spas države u velikoj mjeri dolaze od trgovaca, pri čemu uvijek mislimo na slavnoga trgovca kojega smo uzdignili i pohvalili u ovom našem djelu, a ne na prosta i obična trgovca.«¹⁵ Pa ipak, i kod jednih i kod drugih »pod istim krovom« nalaze se i poslovni i stambeni prostori. U kućama dubrovačkih »običnih trgovaca«, na Prijekom, primjerice, u prizemlju je dućan povezan s radionicom ili spremištem, a gornji se katovi koriste za stanovanje. Na višoj razini društvene ljestvice su trgovci koji robu (često pohranjenu u svojim kućama) ne prodaju izravno, nego ugovaraju poslove. Najviše takvih kuća sačuvalo se na Pustijerni, a postojale su i u središnjem dijelu grada, u seksteriju sv. Vlaha. Na činjenicu da je dubrovačka aristokracija trgovačka podsjećaju i de Diversis i Kotrulj. Zbog toga je i u arhitektonskom smislu kuću trgovca teško razlučiti od vlastelinske. Drvodjeljski radovi će nam otkriti da se niti unutrašnje uređenje u kućama vlastele i bogatih trgovaca pučana nije znatno razlikovalo.

Poput uspješnih trgovaca za koje su u 15. stoljeću u mnogim europskim gradovima radili najbolji majstori, i dubrovački su trgovci kao naručitelji odigrali značajnu ulogu. Njihove kuće često prednjače i u pogledu stilskih inovacija. Gradska kuća svojim izgledom i opremom obznanjuje uspjeh trgovca i ugled njegove porodice. U Dubrovniku svjedoče o tome ambiciozne gradnje i opremanje kuća pripadnika bratovštine Antunina koja je okupljala imućne dubrovačke građane – bogate trgovce, pučane, neke pripadnike pučkih grana vlastelinskih rodova, ali i strance koji su bili dubrovački službenici. U prvoj polovici 15. stoljeća neki su – poput Luke Brajkova, Antuna Butka, Nalka Dobrićeva Nalješkovića – trgovinom stekli veliki imetak i uložili ga u gradnju nove kuće.¹⁶ Radove ugovaraju s vrsnim zidarima, klesarima i drvodjeljcima, pažljivo odabiru uzore za oblikovanje arhitektonskih dijelova i za uređenje prostorija. Njihove je kuće Kotrulj – čija je obitelj također pripadala bratovštini Antunina – zacijelo dobro poznao, pogotovo kuću Nalka Dobrićeva Nalješkovića, sa čijom je kćeri, Nikoletom, stupio 1443. u brak. Stoga se ne može reći da je svojim sugrađanima tekstom »o trgovčevoj kući« predstavio neke novine.

Prvo poglavlje Četvrte knjige Kotrulj je naslovio *O kući*.¹⁷ Opis otpočinje nabranjem prednosti položaja kuće za obavljanje trgovačkih poslova i važnosti »lijepog izgleda kuće«, posebno ulaza koji treba impresionirati strance. U nastavku teksta bavi se isključivo namjenom i opremom prostorija. Za ovu priliku izdvajamo one dijelove teksta koji se odnose na Kotruljevu »pisarnicu«.¹⁸ Budući da je Kotruljevo djelo u nas prvi put objavljeno u prijevodu Žarka Muljačića (po prvom tiskanom izdanju iz 1573. godine), a novi prijevod Zdenke Janeković-Römer izrađen prema rukopisu R iz 1475. godine, koji je svakako bliži vremenu nastanka djela, treba ustvrditi da između ta dva teksta postoje stanovite razlike u uporabi termina i u izvorniku i u prijevodu. Na početku poglavlja Kotrulj kaže: »Na prvom katu kuća mora imati pisarnicu pogodnu za tvoje poslove (1475.: *uno scriptorio*; 1573.: *un scritto*), uređenu da se može sjediti sa svih strana i odvojenu, kako stranci koji dolaze ugovarati s tobom ne bi smetali ukućanima.«¹⁹ Na kraju poglavlja piše: »Onaj koji uživa

u knjizi neka ne drži knjige u zajedničkoj pisarnici (1475.: *scriptore comune*; 1573.: *scrittoio comune*), već mora imati malu pisarnicu (1475.: *scriptoreto separato*; 1573.: *uno studio a parte*) načinjenu u spavaćoj sobi ili barem u blizini, da bi se mogao baviti knjigom kad mu pretekne vremena, što je dična i pohvalna rasonoda.«²⁰ Niti u rukopisu iz 1475. niti u izdanju iz 1573. godine ne javlja se riječ *studio* kojom se jedinom u dubrovačkim dokumentima 15. stoljeća označuju i prostorija i pisari stol.

U pogledu rasporeda prostorija po katovima i njihovih proporcija dubrovačke kuće Kotruljeva doba ostaju u okvirima konvencionalne tipologije. Kuće trgovaca u odnosu na ostale čine prepoznatljivima samo *stranjevi* i spremišta na prizemlju. Neke sličnosti Kotruljeva opisa i dubrovačkih kuća pripadaju općoj shemi koja je u upotrebi i prije 15. stoljeća. Neka rješenja pripadaju tradicijskom modelu kuće cijelog sredožnog ili, bolje, romaniziranog prostora, neka su imanentna kategoriji stanovništva koje odgovarajuću funkcionalnu razdiobu prevodi u prostornu. Najveća vrijednost Kotruljeva teksta za proučavanje stambene arhitekture jest pokušaj fiksiranja specifičnih funkcija u zasebne dijelove kuće. Njegovo je inzistiranje na razdvajanju »javnog« prostora kuće od privatnog, međutim, veća inovacija u teoriji arhitekture nego što je u praksi tog doba mogla biti provedena. Izuzev velike dvorane i, naravno, kuhinje, prostorije u kućama 15. stoljeća nisu samom gradnjom bile predviđene za neku posebnu uporabu: njihovu funkciju određuje fiksno, ugrađeno pokušstvo koje izrađuju drvodjeljci.²¹

Drvodjeljci su dovršavali kuću postavljajući međukatne i krovne konstrukcije, vratnice za vanjska i unutarnja vrata te prozorske kapke. Izrađivali su nape za kamine, vratnice i police za zidne ormare, ograde stubišta i »balatura«. U njih se naručivao za 15. stoljeće karakterističan fiksni namještaj: drvene oplata zidova (*armature* i *spalliere*),²² uza zid pričvršćene klupe s naslonima, kreveti okruženi klupama,²³ ograđeni i natkriveni tzv. »krlatkama«²⁴ te pisari stolovi povezani s policama i sjedalima. Drvodjeljski zanat razvijen na izgradnji drvenih kuća, usavršen na gradnji brodova, zacijelo je najljepša djela ostavio u crkvama, na korskim klupama i oltarima. Izrada drvene opreme privatnih kuća prati se u dubrovačkim dokumentima od kraja 13. stoljeća.²⁵ Drvodjeljci svih specijalnosti navode se pod zajedničkim imenom *marangoni*. U Veneciji (kao i u Ferrari i u Modeni) *marangoni* su se dijelili u četiri skupine.²⁶ Prve tri odgovaraju našim tesarima, stolarima i rezbarima. Ugovori za drvodjeljske radove redovito su opširni, jer se nabrajaju sve prostorije i opisuje njihova buduća oprema; čita li ih se pažljivo, doznaju se mnogi podaci i o naručiteljima i o majstorima. U ovoj prilici zadržavat ćemo se samo na onim dijelovima ugovora u kojima se spominje riječ *studio*.

Od svih u međuvremenu nestalih kuća prve polovice 15. stoljeća, kuća bogatog trgovca Luke Brajkova zavređuje posebnu pozornost, iako su od nje ostala samo tri ugovora (o gradnji, o oblikovanju pročelja i o unutrašnjem uređenju). Podignuta je u vrijeme u kojem je de Diversis s pravom napisao da »svi koji mogu grade veličanstvene

kuće«. Luka Brajkov (*Luca de Braicho, dictus del Bon*) bio je veoma uspješan i bogat trgovac, upisan u matrikulu Antunina početkom 30-tih godina 15. stoljeća; ne spominje se u genealogiji antuninske obitelji Braichi (Brajković), a nije utemeljio niti novi antuninski rod. Bio je oženjen antuninkom Marušom, kćeri apotekara Giovannia Salimbene, koji je u Dubrovnik doselio iz Venecije.²⁷ Za svoju kuću na Pustijerni Luka Brajkov je odabrao prestižnu lokaciju – između kuća Luke Bona i Vuka Babalio.²⁸ Izradu drvodjeljskih radova preuzeli su 1426. Novak Pripković i Marko Rusković. Među inim u ugovoru nabrojenim radovima obvezali su se na prvom katu – gdje su bile dvije sobe, saloča i kuhinja – izraditi jednu sobu sa *studium* i klupu ispred kreveta (*Al primo palmento ... una camera cum uno studio e la bancha dinanti lo letto e llo studio per la largeza de la caxa, la camara incaypada com una cagnolada e sopra lo letto con una cagnolada e di fuora duo cagnolade*). Na drugom su katu uz dvoranu bile soba i još jedan *studio*: obje prostorije će obložiti drvom (*In la sala in camara ... studio e la camara tutte inchaypade, dentro letto duo cagnolade di fora tre cagnolade e duo gerbavize per largeza di tutta camara e una napa allo camin*).²⁹ Na prvom katu *studio* se, dakle, nalazi u sobi, a na drugom katu cijela je soba *studio*.³⁰

Kuća Luke Brajkova je zbog opreme prostorija ubrzo postala uzorom, u tom vremenu jednako važnim koliko i palača Sandalja Hranića. Ivan Vlahov Luca, pripadnik srednjeg sloja vlastele čije se ime u prethodnoj generaciji nalazi u nekim trgovačkim društvima,³¹ ugovorio je 1427. godine drvodjeljske radove za svoju kuću s Markom Ruskovićem.³² Sve naručeno trebalo je biti izrađeno kao u kući Luke Brajkova (*al modo chomo e fatta de Luca de Braicho, ne piu ne men*): na prvom katu Marko je trebao izraditi sobu s krevetom, uz krevet i klupe rezbarenih okvira kao u najljepšoj sobi na prvom katu u kući Luke Brajkova; u toj sobi će izraditi i jedan *studio* ili ormar po Ivanovu ukusu, a vrata sobe kao kod Luke Brajkova (*Anchora al primo palmento una camera con una litera e banchi apresso el letto e li scanti intagladi chome a Luca detto de Braicho al primo palmento la quale e piu bella. Anchora nela detta camera uno studio overo armero chomo piagera al detto Iohanni e la porta in detta camera chome a Luca de Braicho in chantinella*).³³ U ovom slučaju riječ *studio* nesumnjivo označuje komad pokušstva.

Pri obnovi kuće koju je na sjevernom kraju Pobjane ulice na Pustijerni naslijedio od oca,³⁴ Tomo Vlahov Sorgo je 1428. ugovorio radove s drvodjeljcem Markom Ruskovićem. Po broju naručenih stropova kuća je imala tri kata: u jednoj sobi na prvom katu trebalo je izraditi pregradu, vrata, krevet, *studio*, klupe i napu kamina, te cijelu prostoriju obložiti drvom poput »najljepše sobe« u kući Luke Brajkova (... *item nella detta casa tre camere, zoe una al primo solaro fornita de travatura, porta e letto e studio e banchi e una napa de caminata e incaipada come nella casa di Luca di Braicho la piu bella e armatura nella detta camera dove sera bisogno*).³⁵ I dok se u Sorgovoj kući navodi samo jedan *studio*, za kuću koju je iste godine počeo graditi i Đivko Milinović (*Milienovich*), drvodjeljcu Marku Ruskoviću naručena su dva *studija*.³⁶ Na prvom katu

Colantonio, *Sv. Jeronim u svom studiju*, oko 1445., ulje na dasci, 125x151 cm, izvorno u San Lorenzo Maggiore u Napulju (preuzeto iz: Nicola Spinosa, Mariella Utili, Museo di Capodimonte, Milano: Touring Club Italiano, 2012., 265)

Colantonio, *St. Jerome in His Study*, around the 1445, oil on panel, 125x151 cm, originally in San Lorenzo Maggiore in Naples

jednu će sobu svu obložiti drvom i izraditi *studio*, krevet okružen klupama i u toj sobi kamin (*Alo primo palmento bisogna a far una camera tuta incaypata e dappresso uno studio e la lietera intavolata e atorni li banchi e una caminata in la detta camera*). I na trećem katu jednu će sobu cijelu obložiti drvom i u njoj načiniti *studio* i krevet okružen klupama; sve je trebao izraditi kao u kući Luke Brajkova (*Alo terzo palmento la prima una camara tuta incaypata con uno studio e la litiera intavolata et atorno li banchi ... e tuto altro lavorier dela ditta casa a parition delo lavorier dela casa de Luca de Braycho*).³⁷ I Antun Butko ugovorio je 1430. godine s drvodjeljcem Pribislavićem da mu izvede sve radove kao što su u kući Luke Brajkova; narudžba je zacijelo podrazumijevala i *studio*.

U kući Vlaha Marinova Gradi, također na Pustijerni, bila su tri *studija*: drvodjeljski radovi ugovoreni su sa Živkom Kosmačevićem i Radoslavom Brajkovićem 1431. godine. Od dvije sobe na prvom katu jedna je bila *studio*; na tom

su katu bile kuhinja i saloča (*saleta*) za koju su drvodjeljci trebali izraditi klupe s naslonima po uzoru na one u Kneževu dvoru. Obvezali su se nad spremnicom izraditi i novi pod, krevet i klupe te cijelu prostoriju obložiti drvom; u njoj će biti *studio*, a u saloči lijepa napa kamina (*In camera far uno pavimento sopra orio, in la prima camera una letera et banchi quanti fara de bisogno com li apozi, come e detto di sopra, e incaipar tuta la detta camera e lo studio per far zo che sera di bisogno e far napa in saleta che sia bela*). Na drugom katu su bile dvorana (*sala*) i uz nju soba s krevetom i klupama uz zidove; za nju će izraditi *studio* opremljen svim potrebnim (*Segondo pavimento zoe la sala, in la detta sala far ... una travatura dela camera, nela deta camera una lettiera con li banchi quanti sera de bisogno intorno la camera e incaipar tuta la camera e far uno studio ordenato secondo sera de bisogno*). Na trećem katu su bile tri sobe: jedna će služiti kao garderoba (*salvaroba*), a u svakoj od preostale dvije sobe bit će po jedan *studio* i krevet s klupom ispred i nebnicom iznad ležaja (*Terzo*

pavimento far novo ... al dito pavimento travature per tre camere, zioe una savaroba e le doe cum le lethiere e cum li studi e incaypar solamento sopra li leti e far bancha avanti li leti).³⁸ Od tri *studija* u kući Vlaha Gradi, međutim, samo se jedan, onaj u prvom katu, može poistovjetiti s prostorijom koju Kotrulj naziva *scriptorio* ili *scriptore comune*. Ostala dva bili su pisaci stolovi, po običaju tog doba na razne načine povezani s klupom, policama i ormarićem za knjige.

Ugovori koje sa zidarima, klesarima i drvodjeljcima sklapaju imućni trgovci pučani, poput Nalka Dobrićeva Nalješkovića (*Natal de Dobrich de Nale*), pokazuju odabir dobrih majstora, visoku razinu oblikovanja arhitektonskih elemenata i uređenja prostorija te za to vrijeme karakterističan raspored prostorija. Benedikt Kotrulj, Nalješkovićev zet, u poglavlju *O pokuštvu i kućnim potrepštinama* napisao je: »Kao što sam rekao, treba imati uresa toliko koliko je potrebno, pristojno i prikladno za kućni i javni život, jer u trgovčevu kuću zbog različitih poslova na sve strane zalaze mnogi stranci zbog raznih trgovčevih poslova.«³⁹ Većina vlasnika kuća koje Nalješković u narudžbama navodi kao uzore za svoju novu kuću potjecali su iz imućnih antuninskih obitelji: Antun Butko, Giorgio Brugnolo, Lovro Martolov Gozze Fiffa, Martol (Stjepanov) Zamagno.⁴⁰ Nalješkovićeve kuća nije u prvoj polovici 15. stoljeća bila izuzetak: na sličan način grade svoje kuće i drugi uspješni trgovci, kako oni iz redova vlastele tako i pučani: osim ranije navedenih to su Nikola Gondola, Župan Bona. Profesiju vlasnika otkrivaju specifični dijelovi njihovih kuća: *stranjevi* i spremišta (za žito), jer su čak i najuspješniji trgovci nastojali čuvati robu u neposrednoj blizini.⁴¹

Nalko Dobrićev Nalješković novu je kuću počeo graditi 1428. godine; bila je to uglovnica, sa dvije fasade okrenute općinskim ulicama, i dvorištem.⁴² Klesane dijelove naručio je kod Ratka Ivančića (1428.) te Radoja i Radina Pribilovića (1429.).⁴³ Ugledao se pritom na tri kuće u Crevljarskoj, danas ulici Od Puča: na kuću Antuna Butko (za okvire vrata stranja i dvorišta te za prozore iznad vrata),⁴⁴ kuću Nikole Petrova Gondola (za razdjelni vijenac, dva saracenska prozora i triforu drugog kata)⁴⁵ te kuću Martola Zamagno (za vrata stranja).⁴⁶ Uzore je našao i u kućama Tome i Župana Bona (za vrata stranja),⁴⁷ Giorgia Brugnolo (za prozore),⁴⁸ Luke Brajkova (za dva saracenska prozora i zidni umivaonik u dvorani), Lovra Martolova Gozze Fiffa (za balatorij u dvorani)⁴⁹ te Antuna Dobroslovića (za krunu cisterne i za napu kamina u saloči).⁵⁰ Klesari su izradili i kameni namještaj za prostorije: u predvorju se nazila kruna cisterne ukrašena viticom,⁵¹ u saloči prvog kata kamin ukrašen anđelima koji nose grb, a u dvorani drugog kata »velik i lijep« zidni umivaonik. Godine 1435. Nalko je sklopio ugovor s drvodjeljcima Ilijom Ratkovićem i Vitkom Radetićem:⁵² ta dvojica obvezali su se izra-

diti vrata za sobe i dvorane te za *studije*, za izbe i kuhinje (*Et serar tutte le porte che serano dele camere e sale e studii e camarete e cusine in cantinelle*). Na drugom katu pokraj dvorane nalazila se soba sva obložena drvom; iznad njezina stropa, odnosno »krletke«, majstori će načiniti međukat s malim krevetom, malim pisacim stolom i klupicom, a u podu male stube (*E che in la camara della sala gli debiano fare uno pavimento sopra cabia com una lettiera piccola et uno studietto com bancheto et in lo detto pavimento una schaleta*).⁵³ Načinit će još jedan *studio* u nekoj od soba na trećem katu (*Ancora uno studio in una dele camere in terzo palmento*).

Umjesto da zauzima zasebnu sobu, *studio* se često nalazio u spavaćoj sobi. I Luka Brajkov i Vlaho Gradi imaju po jedan *studio* na prvom katu, a drugi iznad sobe uz dvoranu na drugom katu – znači pokraj spavaće sobe. Takav smještaj odgovara Kotruljevju opisu trgovčeve kuće u kojoj »mala pisarnica« treba biti načinjena u spavaćoj sobi ili barem u blizini.

Taj je Kotruljev odlomak privukao pažnju engleskog stručnjaka za povijesne interijere Petera Thorntona koji ističe kako autor, ne govoreći o nekom eruditu ili moćniku, nego o kategoriji poslovnih ljudi, razlikuje javnu i privatnu »pisarnicu«.⁵⁴ Za njih Kotrulj rabi nazive *scriptore comune* i *scriptoreto separato*. Potonji je trebao osigurati privatnost, daleko od buke ukućana i ulice. *Studio* ili *studio* ili *scrittoio* ponekad se skriva i pod nazivom *camerino*; početkom 15. stoljeća bile su to još skromno namještene male sobe u kojima su se čuvale knjige, obiteljske isprave i poslovni spisi te vrijednosti svake vrste. *Studio* (odnosno *scriptore*) iz vremena kada Kotrulj piše svoj traktat pokazuju dvije slike na kojima je prikazan Sv. Jeronim u *studiju*: jednu je naslikao napuljski slikar Colantonio između 1445. i 1450. godine, drugu nešto kasnije Antonello da Messina.⁵⁵

Dok nas navedene slike s jedne strane zanimaju kao pozdani prikazi stvarnih *studija* tog vremena, s druge pak strane njihovi protagonisti, sv. Jeronim ili sv. Augustin, dvojica latinskih crkvenih otaca prikazana u svojim redovničkim ćelijama, upućuju i na podrijetlo tog prostora. U ikonografskom pogledu, prikazivanje sv. Jeronima u *studiju* nadovezuje se na temu pisca prikazanog kako piše, koja je bila veoma raširena od kasne antike. Oživjela je ponovo sredinom 14. stoljeća: u Padovi je tako u *Sali degli Eroi* bio predstavljen Petrarca. Istodobno je i jačanje kulta sv. Jeronima potaklo širenje te teme, kako u Italiji tako i u sjevernoj Europi: u Napulju se od 1441. nalazio Sv. Jeronim u studiju Jana van Eycka (dio izgubljenog triptiha Lomellini), slika koja je nesumnjivo utjecala i na ranije navedene slikare.⁵⁶ Zacijelo je i u Dubrovniku od početka 15. stoljeća s prihvaćanjem humanističkih ideja rastao i broj *studija* u kućama čiji vlasnici nisu nužno bili samo trgovci.

Bilješke

- 1
U talijanskim palačama 15. stoljeća *studiji* i *studioli* dio su privatnog prostora. I sami bogato opremljeni poput onog Federica Montefeltra u Urbinu, bili su riznice najvrednijih predmeta i zbirki. Prema Filareteovu opisu Piero Medici se u svom *studiju* prepunom umjetnina, više divio izgledu knjiga nego što ih je čitao. Za svoj *studiolo* u Napulju, Ippolita Maria Sforza, žena Alfonsa II. naručila je 1465. knjige, ali i portrete roditelja i braće; u Mantovi je Isabella d'Este, žena Francesca Gonzage, 1490., u svom *studiolu* (kojeg je nazivala *grotto*) »počela proučavati arhitekturu kako bi bolje razumjela muža kad joj govori o svojim gradnjama.«. EVELYN WELCH, *Art and Society in Italy 1350–1500*, Oxford – New York, 1997., 301–307; PETER THORNTON, *Interni del Rinascimento italiano 1400-1600*, Milano, 1992., 230, 298, 391.
- 2
BENEDIKT KOTRULJ, *Libro del arte della mercatura* – Knjiga o vještini trgovanja, (prir.) Zdenka Janeković-Römer), Zagreb – Dubrovnik, 2009.
- 3
O Kotruljevu životu i djelovanju tog filozofa, znanstvenika, trgovca, pravnika i diplomata, o važnosti njegova traktata pisali su: RIKARD RADIČEVIĆ (predgovor), u: BENO KOTRULJEVIĆ, *O trgovini i savršenom trgovcu*, (prir.) Rikard Radičević i Žarko Muljačić, Zagreb, 1985., 5–116; NENAD VEKARIĆ, *Dubrovački rod Kotrulj*, u: *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević, Hrvatski i svjetski ekonomist XV. stoljeća*, (ur.) Vladimir Stipetić, Zagreb, 1996., 33–52; LJERKA SCHIFFLER, *Praktično-etička dimenzija »Savršenog trgovca« B. Kotruljevića*, u: *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević* (n. dj.), 161–169; BENEDIKT KOTRULJEVIĆ, *Knjiga o umijeću trgovanja*, (prir.) Žarko Muljačić, Zagreb, 2005.; ZDENKA JANEKOVIĆ-RÖMER, *Benedikt Kotrulj u potrazi za savršenim trgovcem*, u: BENEDIKT KOTRULJ (bilj. 2.), 15–93.
- Da je riječ o humanistu široke naobrazbe i interesa pokazuje i tematski raspon njegovih djela: *De uxore ducenda* je posvetio Vuku Bobalio, a Appendini mu pripisuje i djelo *Della natura dei fiori*. Autor je i nedovršena djela *De navigatione*, napisana 1464., o kojemu je prvi izvjestio DARKO NOVAKOVIĆ, *Prvi hrvatski udžbenik plovidbe*, u: *Vjesnik* (Danica), 18. 3. 1995.; DARKO NOVAKOVIĆ, *Novopronađeni rukopis Benedikta Kotruljevića*, u: *Dubrovačanin Benedikt Kotruljević* (n. dj.), 19–32. Tekst je potom objavljen tiskom: BENEDIKT KOTRULJEVIĆ, *De navigatione / O plovidbi*, (prir.) Damir Salopek, Zagreb, 2005.; usp. i prikaz VLADIMIR STIPETIĆ, »O plovidbi« Benedikta Kotruljevića: »Benedictus de Cotrullis Equitis ad Inclitum Senatium Venetorum De Navigatione Liber«, (prir.) Damir Salopek, u: *Hrvatska književna baština*, knj. 2, Zagreb: Ex Libris, 2003., u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 43 (2005.), 266–271.
- 4
LEON BATTISTA ALBERTI, *L'Architettura* (De re aedificatoria), (ur.) Giovanni Orlandi – Paolo Portoghesi, Milano, 1966.
- 5
Primjerice, Filarete, koji je svoj traktat o arhitekturi napisao između 1461. i 1464. godine, razlikuje nekoliko tipova privatnih kuća: palače za plemiće dijeli od kuća za građane i obrtnike te ljude »niskog staleža«. ANTONIO AVERLINO DETTO IL FILARETE, *Trattato di architettura*, (ur.) Anna Maria Finoli – Liana Grassi, Milano, 1972. U drugih traktatista trgovac pripada gornjem društvenom sloju, koji, ovisno o imetku i osobnom ukusu, odabire model palače. Primjeri trgovačkih kuća tog tipa razmjerno su dobro očuvani i obrađeni u Milanu, pokazujući ambiciozne modifikacije u prostoru i opremi. Usp. AURORA SCOTTI, Milano, u: *La Maison de ville à la Renaissance: recherches sur l'habitat urbain en Europe aux XVe et XVIe siècles. Actes du colloque tenu à Tours du 10 au 14 mai 1977*, (ur.) Jean Guillaume, Paris, 1983., 71–75.
- 6
ELIZABETH CURRIE, *Inside the Renaissance house*, London, 2006., 76.
- 7
Prvih pet Albertievih knjiga – za našu temu najvažnijih – nastalo je od 1442. do 1444. godine, v. GÉRARD DONATI, *Leon Battista Alberti, vie et théorie*, Bruxelles, 1989., 19–22. Prema Paulu Portoghesiu napisane su između 1443. i 1445. godine.
- 8
ZDENKA JANEKOVIĆ-RÖMER, *Benedikt Kotrulj u potrazi za savršenim trgovcem*, u: BENEDIKT KOTRULJ (bilj. 2.), 29–56.
- 9
O rukopisima i izdanjima Kotruljeva teksta vidi: ZDENKA JANEKOVIĆ-RÖMER (bilj. 8.), 15–28.
- 10
FRANCESCO DI GIORGIO MARTINI, *Trattati di Architettura, ingegneria e arte militare*, (ur.) Corrado Maltese, Milano, 1967., 342–344. U Drugoj knjizi Traktata, Francesco di Giorgio piše o pet različitih vrsta privatnih kuća: četvrta vrsta pripada trgovcima, a peta plemićima. U ranijem, autografskom tekstu kodeksa S. IV. (Biblioteca comunale di Siena) kuće plemića i trgovaca čine jednu skupinu. Ispravak unesen u tekstu kodeksa *Magliabechiano II.I.141* (Biblioteca Nazionale di Firenze), u kojem su podjela i razlikovanje dvaju slojeva jasno određeni, veoma je značajan i u sociološkom smislu.
- 11
ARMANDO SAPORI, *Il mercante italiano nel medioevo*, Milano, 1983.
- 12
ALBERTO TENENTI, *Le marchand et le banquier*, u: *L'Homme de la Renaissance*, (ur.) Eugenio Garin, Paris, 1990., 223, 238.
- 13
ALBERTO TENENTI (bilj. 12.), 213–249. Uspoređujući Kotruljev tekst o vili s Albertievim, iz 1434. godine, Tenenti uočava da je Kotrulj, pišući o toj temi gotovo trideset godina nakon Albertia, gajio još uvijek nepovjerenje prema ladanju. LEON BATTISTA ALBERTI, *Opere volgari* (Libri della Famiglia, Cena familiaris, Villa), (ur.) Cecil Grayson, Bari, 1960.; BENEDIKT KOTRULJ (bilj. 2.), 499. O Kotruljevu poimanju ladanja vidi NADA GRUJIĆ, *Benedikt Kotruljević o vili*, u: *Kultura ladanja* [Zbornik »Dana Cvita Fiskovića« I], (ur.) Nada Grujić, Zagreb, 2006., 41–50.
- 14
FILIP DE DIVERSIS, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, (prir.) Zdenka Janeković-Römer, Zagreb, 2004., 64, 84–85, 91.

15
BENEDIKT KOTRULJ (bilj. 2.), 435.

16
ZRINKA PEŠORDA VARDIĆ, Dubrovački Antunini u kasnom srednjem vijeku, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006., 38, 66, 68, 70, 137. Ambijent, obiteljske odnose i likove dubrovačkih Antunina oživjela je ZDENKA JANEKOVIĆ-RÖMER, Maruša ili suđenje ljubavi, Zagreb, 2008.

17
BENEDIKT KOTRULJ (bilj. 2.), 469, 470.

18
Opširnija analiza namjene svih prostorija prikazana je u članku NADA GRUJIĆ, Kuća »savršenog trgovca« po Benediktu Kotruljeviću, u: *Dubrovnik*, 6 (1995.), 4: 198–212.

19
U rukopisu iz 1475. stoji: ... *de havere nel primo solaro un scriptorio abile ale faciende tue et destro, che d'ogni banda se possa sedere et che sia separato sença dare impacio ala famiglia di casa, per li forestieri che vengono a contare teco*. U izdanju iz 1573. stoji: ...*dee hauere nel primo solaro un scrittorio abile alle facende tue, & desco che d'ogni banda si possa sedere, & e che sia separato, senza dar impaccio alla famiglia di casa, per li forestieri che uengono a cottrattare teco*.

20
U rukopisu iz 1475. stoji: *Et chi si dilecte di lictere non de tenere li libri nel scriptore comune. De havere scriptoreto separato actio in camera dove dorme o ad minus apresso la camera sua, per possere studiare quando tempo li avança. Et questo e glorioso et laudabilissimo exercicio*. U izdanju iz 1573. stoji: *Et chi si diletta di lettere, non dee tenere li libri nello scrittoio comune. Dee hauere uno studiolo a parte, in piu remoto luoco della casa, il quale potendo esser uicino alla camara doue dorme e cosa ottima, & salubre, per poter piu comodamente studiare quando il tempo g'auanza, & questo e glorioso & laudabile essercitio*.

21
Drvodjeljski zanat imao je u Dubrovniku dugu povijest, zacijelo dužu od klesarskog zanata, v. JOSIP LUČIĆ, Obrti i usluge u Dubrovniku do početka XIV. stoljeća, Zagreb, 1979., 41–45.

22
Smatra se, doduše, da je jedna od rezbarenih greda iz kuće Buća-Ranjina (Ulica braće Andrijića 4/6) dio *armature*, odnosno drvene konstrukcije (okvira za oplatu) ili grede na koju su se stavljali razni predmeti (tanjuri, zrcala, ukrasni rupci, svileni ili oslikani, ručnici), pa su tomu služili i klinovi – *pironi (peroli) de armatura*, v. VERENA HAN, Drveni gotičko-renesansni vijenac iz Tudizićeve palače u Dubrovniku, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 10 (1956.), 133–136. *Armature* su se ukrašavale oslikanim cvjetovima, pozlaćenim lišćem i obiteljskim grbovima: Nikola Kristov Caboga naručio je 1522. izradu 38 lakata (oko 19 m) *armature cum suis pirolis sive zappis, rosis et aliis fornimentis necessariis et opportunis* (JORJO TADIĆ, Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII–XVI. v., sv. II, Beograd, 1952., 104–105, 114, 115), a njegov brat Frano dao je 1521. oslikati *spaliere*, koje su pokrivala donji dio zidova. *Spaliere* su često bile ovješene iza klupe u blagovaonici, a mogle su biti izrađene od drva, tkanine razvijene u horizontalnom smjeru ili od kože, v. VERENA HAN, Upotreba dekorativne kože u renesansnom Dubrovniku, u: *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*,

4–5 (1956.), 247. Jedino je u ljetnikovcu Klementa Gučetića u Rijeci dubrovačkoj uočen i način obilježavanja mjesta na koja će biti postavljene *armatura* i *spalliere*, v. NADA GRUJIĆ, Ljetnikovac Klementa Gučetića u Rijeci dubrovačkoj, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 11 (1987.), 132–133. Kao uzglavlje kreveta za dnevni odmor (*lettuccio*), *spalliera* se navodi u inventaru jedne firentinske kuće iz 1500. godine (*un letto dalbero, un lettuccio simile, con ispalliere dipinte atachate insieme e chornicone in tutto*), prema ANN MATCHETTE, To have and have not: the disposal of household furnishings in Florence, u: *Renaissance Studies*, 20 (2006.), 5: 701.

23
U dubrovačkim ugovorima s drvodjeljcima ne navode se detaljniji opisi namještaja vjerojatno stoga što se gotovo sve radi po nekom predlošku koji poznaju i naručitelji i drvodjeljci. Pojediniosti o izgledu, primjerice, kreveta i *studija* s policama, nalazimo u članku i dokumentu iz 1477. koji je objavila SOFIJA SORIĆ, Proces između zadarskog trgovca Venturina i marangona Alegreta Velikog u razdoblju od 1477. do 1482. godine, u: *Umjetnost i naručitelji* [Zbornik »Dana Cvita Fiskovića« III], (ur.) Jasenka Gudelj, Zagreb, 2010., 25–36.

Osim tog zadarskog primjera, iz godine 1480. potječe ugovor marangona Jakova Kosičića s Jeronimom Šimunićem iz Šibenika za čiju kuću je naručen krevet okružen s dviju strana i odozgo zaslonima. Sa strane kreveta se nalazi i *studio* za sjedenje i pisanje sa svojim policama. Na taj dokument me upozorio Emil Hilje, na čemu mu zahvaljujem.

24
Riječ *gabia (cuipa, caipa)* označuje od drva izrađenu »krljetku« u kojoj se nalazi krevet. Nazivi *camera incaypada, camere inchaibiade, camere incaipade* označuju sobe koje su posve obložene drvom, v. RISTO JEREMIĆ – JORJO TADIĆ, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, Beograd, 1938., 18–19.

25
CVITO FSKOVIĆ, Prvi poznati dubrovački graditelji, Dubrovnik, 1955., 13–14.

26
Najgrublje radove – gradnju drvenih struktura izvodio je *marangon di fabrica; marangon de noghera* izrađivao je masivni namještaj od oraha i drugih cijenjenih vrsta drva; *marangon de soaze* je izrađivao okvire i tabernakule, a *remesseri* intarzije, v. PETER THORNTON (bilj. 1.), 101.

27
O dubrovačkim Antuninima vidi: ZRINKA PEŠORDA VARDIĆ, 'Pučka vlastela': Društvena struktura dubrovačke bratovštine Sv. Antuna u kasnom srednjem vijeku, u: *Povijesni prilozi*, 33 (2007.), 222, 230, 232. Na podacima o Luki Brajkovu zahvaljujem Zdenki Janeković-Römer a njezinim posredstvom i Zrinki Pešorda Vardić.

28
To potvrđuje nagodba između Luke Brajkova i Vuka Babalio o graničnom zidu između njihovih kuća (*Diversa Cancellariae, / dalje Div. canc./, sv. 44, f. 225v; 22. II. 1428.*). Položaj kuće doznaje se i iz ugovora s drvodjeljcima (*Diversa Notariae /dalje Div. Not./, sv. 15, f. 13v–14r; 29. VI. 1426.*). Kuća Vuka Babalio nalazila se uz južni gradski zid prema moru; godine 1519. popravlja se i preuređuje za magazin soli kula kod kuće Savina Babalio (*Acta Consilii Rogatorum, sv. 35, f. 104r*). Opširnije vidi u poglavlju »Unutar četiri zida«, u: NADA GRUJIĆ, Kuća u Gradu, Dubrovnik, 2013. (u tisku).

Svi arhivski dokumenti navedeni u ovom tekstu nalaze se u Državnom arhivu u Dubrovniku, Fond Dubrovačke Republike, i uglavnom nisu ranije objavljeni. Za signature i ispise iz izvornika zahvaljujem Danku Zeliću.

29

Div. Not., sv. 15, ff. 13v–14r; 29. VI. 1426.

30

Položaj *studija* u kući otkriva i posebni tip prozora *de studio*. LARIŠ BORIĆ je u svom doktorskom radu *Renesansna skulptura i arhitektonska plastika u Zadru* (Sveučilište u Zadru, 2010., 237–239) utvrdio da su na zadarskim kućama druge polovice 15. stoljeća postojali mali kvadratni prozori koji se u dokumentima nazivaju *de studio*. Primjeri takvih prozora u Zadru sačuvani su na prvom katu kuće Grisogono-Vovò (gdje se *studio* nalazio uz veliku dvoranu), na drugom katu kuće Nassis, a postojao je i na kući Soppe prije njena rušenja. U ugovoru iz 1489. Saladin Soppe naručuje od Petra Meštričevića čak dva prozora *de studio*. Premda iz 15. stoljeća u Dubrovniku nije sačuvan niti jedan *studio*, može se pretpostaviti njegovo mjesto u kući Lukarevića na Pustijerni (Bandureva ulica 3). Nalazio se u trećem katu, vjerojatno iza spavaće sobe; mali četvrtasti prozor na začelju ima profilirani okvir ukrašen grbom, a veličinom i oblikom odgovara tipu prozora *de studio*. Od početka 16. stoljeća za *studio* se posebno izrađivao namještaj: onaj koji je imao Luka Sorgo, prijatelj Frana Lukova Luccari i brat njegove žene, zacijelo je bio poseban kada ga je u svojoj oporuci iz 1572. namijenio dubrovačkom filozofu, matematičaru i pjesniku Mihui Monaldiju, v. JORJO TADIĆ, *Dubrovački portreti*, Beograd, 1948., 297.

31

IRMGARD MANKEN, *Dubrovački patricijat u XIV. veku*, Beograd, 1960., 290–292.

32

Marko Rusković je 1422. godine ugovorio izradu dvije *ghabije* i dva kreveta za sobe na drugom katu palače Sandalja Hranića, v. NADA GRUJIĆ – DANKO ZELIĆ, *Palača vojvode Sandalja Hranića u Dubrovniku*, u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 48 (2010.), 113 (dokument br. 28).

33

Div. Not., sv. 15, f. 141r–141v; 12. X. 1427.

34

Godine 1427. ugovorena je gradnja nove cisterne te izrada novih prozora među kojima i jedne trifore (*Div. Canc.*, sv. 44, f. 106v–107r; 8. II. 1427. *Div. Canc.*, sv. 44, f. 132v).

35

Div. Not., sv. 15, f. 271v; 5. IX. 1428.

36

Klesari Radoje i Radin Pribilović izradit će mu za pročelje kuće pet saracenskih prozora i triforu (*Div. Not.*, sv. 15, f. 264v; 5. VIII. 1428.).

37

Div. Canc., sv. 46, f. 99r; 16. XII. 1429.

38

Div. Canc., sv. 46 f. 250v–252r: 1. I. 1431.

39

BENEDIKT KOTRULJ (bilj. 2.), 435–436, 478.

40

ZRINKA PEŠORDA VARDIĆ, *Dubrovački Antunini u kasnom srednjem vijeku*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2006., 38, 66, 68, 70, 137.

41

Kotrulj navodi »konobe za vino« (*canave di vino*), »žitnice« (*granari di grano*) i »konjske staje« (*stalle da cavalli*). Štala za konje uređuje se 1425. u prizemlju palače vojvode Sandalja Hranića: opremljena je jaslama i svime što je bilo potrebno, uključujući i kolotove za vezanje konja, v. NADA GRUJIĆ – DANKO ZELIĆ (bilj. 32.), 71, 117 (dokument br. 41).

42

Div. Not., sv. 15, f. 293 v – 294 r; 22. X. 1428. Podatak o tome donosi CVITO FISKOVIĆ, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947., 54; ugovor u cijelosti vidi u NADA GRUJIĆ (bilj. 28.).

43

Za dva pročelja svoje kuće Nalješćević je 1428. i 1429. godine naručio klesane okvire ulaznih vrata, dvojna vrata za stranjeve i jedna za dvorište, tri bifore (grbavice) i tri monofore (grbavice), šest saracenskih prozora (četiri za prvi kat a dva za drugi kat), triforu, još dva saracenska prozora i k tome razdjelni vijenac s konzolama. Prema tome, osim ulaza u stranjeve i u dvorište, na jednom od pročelja morala je biti primijenjena uobičajena shema: četiri saracenske monofore u prvom katu, u drugom katu trifora između dvije saracenske monofore a na trećem katu tri bifore. O tome da klesari za kat na kojem je velika dvorana izrađuju dva saracenska prozora a između njih triforu ili kvadriforu svjedoče mnogi primjeri, počev od kuća Džore Bokšića i Sandalja Hranića, pa do kuća Luke Brajkova i Vlaha Gradi.

44

Antun Butko stekao je imetak trgujući žitom. Za kuću koju počinje graditi u Crevljarskoj ulici naručio je tri balkonate i dva saracenska prozora (*Div. Not.*, sv. 14, f. 62r–62v; 17. II. 1424.) te šest saracenskih prozora kakvi su na prvom katu kuće Sandalja Hranića (*Div. Not.*, sv. 14, f. 69v; 1. III. 1424.). S Pribislavom Bogdanovićem ugovorio je izradu radova u drvu *como e la casa de Lucha de Braicho posta in Pusterla* (*Div. Not.*, sv. 16, f. 227v–228r; 26. VIII. 1429.). Kuća Antuna Butka graničila je s kućom Tome i Župana Bona (*Div. Not.*, sv. 15, f. 267v; 19. VIII. 1428.).

45

Nikola i njegov brat Marin, sinovi Nifika Gondule, gradili su 1399. kuću u Crevljarskoj ulici između današnjih Ulice Marojice Kaboge i Uske ulice (LUKŠA BERITIĆ, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, Zagreb, 1958., 22). Ta je kuća, međutim, zacijelo obnovljena jer se kuća Nikole Gondole u Crevljarskoj ulici spominje kao nova 1427. godine (*Div. Canc.*, sv. 44, f. 98r–98v; 12. I. 1427.).

46

Kuća Martola Zamagno nalazila se između kuće njegova oca Stjepana i kuće Ivana Lucari; jednim je dijelom bila okrenuta na Crevljarsku ulicu (*Div. Canc.*, sv. 44, f. 212r–212v; 8. XII. 1427.), imala je četiri kata (*Div. Canc.*, sv. 44, f. 146v; 8. V. 1427.) i kvadriforu (*Div. Not.*, sv. 15, f. 273r–273v; 16. IX. 1428.). Martol Zamagno je drvodjeljske radove ugovorio i s Novakom Pripkovićem (*Div. Canc.*, sv. 46, f. 106v; 29. XI. 1429.).

47

Toma i Župan bili su sinovi Marina Mihova Bona. Toma je trgovao bosanskim olovom, a 1422. je bio i aragonski konzul u

Dubrovniku (NENAD VEKARIĆ, Vlastela grada Dubrovnika, sv. 2. Vlasteoski rodovi (A–L), Zagreb – Dubrovnik, 2012., 109).

48

Giorgio Floramonte Brugnoli, plemić iz Mantove, došao je u Dubrovnik oko 1420. godine; djelovao je kao trgovac i učitelj. Njegov sin Galeazzo bavio se preradom i prodajom sukna a bio je i jedan od najznačajnijih kreditora trgovine tkaninama, v. ZDENKA JANEKOVIĆ-RÖMER (bilj. 17.), 113.

49

Posrijedi je Lovro Martolov Gozze Fiffa koji je 1418. naručio izradu sedam gotičkih prozora a klesar Antun (koji je s Alegretom radio i na palači Sandalja Hranića) obećao mu je te prozore ukrasiti kao što su oni na kući bogatog trgovca i protovestijara Džore Bokšića; podatak o tome donosi CVITO FISKOVIĆ (bilj. 41.), 103.

50

Div. Not., sv. 16, f. 208r; 8. IV. 1433.

51

Div. Not., sv. 17, f. 208r; 18. IV. 1433.

Nada Grujić: *Studio* u dubrovačkim kućama prve polovice 15. stoljeća

52

Div. Not., sv. 20, f. 32v–33r; 2. VII. 1435. Ugovor spominju RISTO JEREMIĆ – JORJO TADIĆ (bilj. 25.), 20, a u cijelosti se donosi u NADA GRUJIĆ (bilj. 28.).

53

U ovom slučaju očigledno je posrijedi izrada dječje sobe. Postavljajući nad strop jedan pod uspostavio se polukat koji se ponekad naziva *stanza di sopra* ili *soffitto* jer je bila učinjena na stropu donje sobe.

54

PETER THORNTON (bilj. 1.), 296.

55

Slika Colantonia nalazi se u Napulju (Museo di Capodimonte), a slika Antonella da Messine, za koju neki smatraju da je nastala u Napulju, između 1455. i 1460. godine, a drugi za majstorova boravka u Veneciji 1475. godine, nalazi se u Londonu (National Gallery).

56

BERNARD AIKEMA – BEVERLY LOUISE BROWN, *Pittura veneziana del XV secolo e ars nova dei Paesi Bassi*, u: *Il Rinascimento a Venezia e la pittura del Nord ai tempi di Bellini, Dürer, Tiziano*, (katalog izložbe), Milano, 1999., 212–217.

Summary

Nada Grujić

The *Studio* in Dubrovnik Houses in the First Half of the Fifteenth Century

A number of archival documents referring to the furnishings of Dubrovnik houses during the first half of the fifteenth century mention the term *studio*. It is sometimes difficult to infer from the context whether it was a room or a set of furniture consisting of a table, a seat, a bookshelf, and various other objects. In the Italian sources from the same period, the terms *studio* (*studiolo*) and *scrittoio* changed their meaning over time, depending among other things on the local understanding of the word. Dubrovnik houses in the early fifteenth century are also an interesting topic in regard to the texts of Benedikt Kotrulj (*Benedetto Cotrugli*), a native of Dubrovnik and the first Renaissance author to describe the dwelling of a specific professional group – the merchants. In Kotrulj's treatise on the art of trade (*Libro del arte della mercatura*), written in 1458 – unlike Leon Battista Alberti, whose merchant had a house with a shop – the shop was substituted through a storeroom and a »scriptorium«. Frequent travels and numerous meetings and acquaintances made Dubrovnik's merchant more open and refined than most of his compatriots. Therefore it is no wonder that the *studio* occupied a prominent place in his house. As Filippo de Diversi from

Lucca (schoolmaster in Dubrovnik in mid-15th c.) reminds us, the aristocracy of Dubrovnik was actively involved in trade. Therefore, in terms of architecture, the house of a merchant commoner is difficult to differentiate from that of a patrician merchant. Their woodwork reveals that the interior design of their houses was quite similar. A good example are the ambitious building and furnishing projects of the members of the lay fraternity of St Anthony (*Antunini*), among whom were the wealthiest commoner merchants of Dubrovnik, as well as the members of the non-noble branches of noble kindreds, and also foreigners in the service of the city. When building their houses, they hired skilful masons and carpenters, carefully selecting the models for the design both of the architecture and the interior. None of these houses is extant today, but in 1440 de Diversi in his treatise in praise of Dubrovnik remarks that »everybody who can afford it builds magnificent houses.« The documentary evidence used in this article reveals the functions of the particular segments of these houses, recognizable precisely through their partition walls and fixed furniture, made by the carpenters. They featured wood panelling of the walls, benches with arm rests fixed along